

Szabó Rita

VÁLTOZÁSOK EGY SZÉKELYFÖLDI TELEPÜLÉSEN A SZOCIALISTA IPAROSÍTÁS ÉS URBANIZÁCIÓ KÖVETKEZTÉBEN¹

1945-ben a jaltai konferencia után a szovjet befolyás alá került szocialista államok mindegyikében erős iparosítási politika alakult ki², amely bár eltérő mértékben és jellemzőkkel, de megfigyelhető volt mindenhol: Albániában, Bulgáriában, Csehszlovákiában, Magyarországon, Romániában, Lengyelországban, Jugoszláviában és a Német Demokratikus Köztársaságban. Ez a nagyméretű iparosítás együtt járt az urbanizációs folyamatokkal is.³ A szocialista országokban ez a folyamat két területre koncentrálódott: a már meglévő ipari központokra és a fejlesztéspolitika leglátványosabb eredményeit képviselő új szocialista városokra.

Ebben az időszakban Románia urbanizációs szempontból nagyon elmaradott volt. 1948-ban az ország lakosságának 23,4%-a lakott városban, körülbelül 3,7 millió ember, a többi 12,1 millió falun. Az állam központosító politikájának elsődleges célja ezeknek az arányoknak a megváltoztatása volt, amely változás lehetőségét főként az ipar fellendítésében látta.⁴ A városiasodás hosszú távú terve azonban csak az ötvenes évek végén indult el, amely a következő évtizedekben átalakította Románia településszerkezetét, ami együtt járt a társadalom és az életmód megváltozásával is.⁵ Írásomban a lakhatási viszonyok és a román–magyar egymás mellett élés témáján keresztül mutatom be, hogy egy székelyföldi bányász településen hogyan mentek végbe a változások és hogy ezek hogyan hatottak a lakosság mindennapjaira.⁶

---

1 Ez az írás az ELTE BTK, néprajz mester képzésén írt szakdolgozatomnak egy részlete, melynek címe: *Bányatelepből szocialista mintaváros.*

2 Sägeatä, R. 2002.

3 Enyedi Gy. 1996.

4 Culiciu, C. 2016. 88.

5 Demeter Cs. 2010. 101.

6 A fejezetek megírásához főként interjúkat, Barabási László *Balánbánya története* című könyvét, a balánbányai polgármesteri hivatal archívumában található városterveket és a *Bányász-Híradó* 1970–1980-as években megjelenő folyóirat lapszámait használtam.

Balánbánya (románul: Bălan) Romániában, Hargita megye északkeleti részén, Csíkszeredától 42 km-re fekszik. A Csíkszeredát Gyergyószentmiklóssal összekötő 12-es nemzeti útról Csíkszentdomokoson letérve, az Olt folyó szűk völgyének végében, egészen a Nagyhagymás lábánál húzódik. A trianoni békeszerződésig Csík vármegye Felcsíki járásához, 1967-ig közigazgatásilag Csíkszentdomokoshoz tartozott.

A település írott története a Zalatnai Bányakapitányságon található első bányatáró bejegyzésével, 1802-től kezdődik, ekkor kezdték el vezetni az egyházi anyakönyvet is, ami azt is jelzi, hogy itt már egy önálló településrész létezett.⁷ A település és lakosainak sorsa innentől kezdve szorosan összefonódott a bánya sorsával. A 19. század második felében a gyergyószentmiklósi, örmény származású Zakariás család munkásságának köszönhetően épült ki a telep, nőtt mind a munkások, mind a lakosok száma. 1876 után a termelés csökkent, emiatt sok bányász elhagyta a várost, csak a balánbányai szülöttek maradtak.⁸ 1923-ig a lakosság száma háromszáz körül mozgott.⁹ A 20. század első éveiben még inkább fokozódott a válság. Az első világháború rendkívül megnehezítette a munkásság életét. Az 1929–1933-as gazdasági válság tönkretette a vidék nagyobb vállalkozásait, így a bányát is. A második bécsi döntés utáni időszakban a háborúra készülve, szükség volt a nyersanyagra, amely fellendítette a bányakitermelést és a feldolgozást is, azonban a háború ideje alatt halódott a bánya. Az 1948-ban bekövetkezett államosítás zárta le Balánbánya történetének addigi dögös, viszontagságos szakaszát, és elindult egy fejlődési folyamat.¹⁰ Romániában 1948. június 11-én, miután a Nagy Nemzetgyűlés jóváhagyta az ipari-, bánya-, bank-, biztosítási- és szállítási vállalatok államosítására vonatkozó törvényt, a balánbányai vállalatot is államosították.¹¹ Azonban a bánya igazi elindulásáról 1951-től beszélhetünk, amikortól fogva önálló vállalattá alakult és Balánbányai Bányavállalat néven a Bányaiipari Minisztérium alárendeltségébe került. A bányavállalat fejlesztésével párhuzamosan az évtizedek során a település fejlesztésére is egyre több pénzt kapott a vállalat, amiből nemcsak új

7 Barabási L. 1996. 24., 84.

8 Barabási L. 1996. 32–63.

9 Barabási L. 1996. 85.

10 Barabási L. 1996. 64–79

11 Gidó A. – Olti A. 2005.

lakóépületek, hanem az ideáramló lakosság igényeinek megfelelően kereskedelmi központok, kórház, iskolák, kultúrház épült, minden olyan létesítmény, amely a települést szocialista mintavárossá tette. 1967-re, amikor várossá nyilvánították a települést, a hatalom Balánbányának pártideológiai szerepet és státust is szánt. A Csík-szentdomokosról akkor levált, újonnan kialakított település a román szocialista társadalmi berendezkedés, életmód és közösségiség prototípusa akart lenni a magyarok által dominált térségben. A bányászváros a szocialista urbanizációs modell, a központosított és redisztributív jellegű gazdaság, infrastruktúra és lakásfejlesztés megvalósításának példája lett.¹²

ÚJ LAKHATÁSI FORMÁK A VÁLTOZÓ BALÁNBÁNYÁN

A településen az első tömbházak („blokkok”) építése csak az 1950-es évek után kezdődött. Az 1940-es évek közepéig, így az államosítás időszakában is a településképet egyértelműen a fából épült, többnyire tornácos házak és a hozzájuk tartozó gazdasági épületek határozták meg, illetve azon üzemi lakások, amelyekből 62 volt a településen. Többnyire az üzem vezetősége, mérnökök, igazgatók laktak ezekben a vállalati lakásokban, akik máshonnan érkeztek ide. Az évek során a munkásság száma, és ezzel együtt a lakosság is gyarapodott. Először elsősorban a felcsíki falvakból jöttek munkások, de a kollektivizálás következtében föld nélkül maradt munkaerő ideáramlása is elkezdődött már Szászrégen, Köpec és Lövétebánya vidékéről. A nagymértékű beáramlásnak azonban gátat szabott a lakáskérdés megoldatlansága. Az 1950-es években és az 1960-as évek elején a munkáslétszám növekedésével a település több részén is voltak ideiglenes szállásként épített barakkok. Az első barakkokat fából építették, amikor még csak a településképet meghatározó fa tornácos házak és a „cégi” házak álltak. Adatközlői forrásaim szerint először a Máramarosból, aztán a Lövétéről és Vargyasról érkező bányászok számára építtette az üzem ezeket a fa épületeket, amit megerősít Barabási leírása is, mely szerint az 1953-ban bányaigazgatóvá kinevezett András András Lövétebányáról hozott szakképzett munkásokat.¹³ Az itt lakó munkások 2-3

---

12 Péter L. 2003. 22.

13 Barabási L. 1996. 138.

hetet dolgoztak, majd az üzem által biztosított kocsikkal egy hétvégére hazaszállították, minek letelte után vissza is hozták őket Balánbányára. Később az építkezési vállalat, a TRCM munkásai is laktak itt. Ezekből a fából épített barakkokból 4-5 darab készült, bennük mindegyik szoba külön bejárátú volt. A berendezést vaságyak, „üzemi szekrények” és valamilyen fűtőberendezés alkotta: vagy négylábás rézkályha, vagy dobkályha, ami egyben a főzési alkalmasítást is jelentette, mert a barakkokban nem volt külön konyharész. Az ágyak száma szobánként változott, volt 5-6 ágyas szoba, és volt 2-3 ágyas is. A takarítónőknek minden nap ki kellett takarítani a legények szobáit, a családosokét nem, ott a feleség takarított. Az ágyneműt is az üzem biztosította, de annak mosásáról is a takarítóknak kellett gondoskodniuk, akik kéthetente télen-nyáron a patakról hozott vízzel, fateknőben mosták azt, és a közeli Kovács-patakon öblítették („tisztálták”). 1963 augusztusában az alkalmazottak elszállásolását még fabarakkokban oldották meg, 418 legényember és 8 család lakott barakkban.¹⁴

A „fekete barakk” nevű épület a város felső felében, az üzem közelében állt még az 1950-es években, a kutatóvállalatnak voltak benne irodái. Azért hívta így a népnyelv, mert „degenyeggel”, fáradt olajjal volt lekenve. Az 1960-as évekre korábbi helyéről elköltöztették, és mellé még hoztak barakkokat (egyesek szerint Hunyadról, mások szerint Moldvából). Ez a barakktelep azért híresült el, mert amikor lebontották, a környékbeli tömbházban lakók közül sokan elkezdték széthordani a faanyagot, és ezzel tüzeltek a lakásokban. Csakhogy a faanyaggal együtt bevitték a poloskát is a lakásba, így tömbházak teltek meg poloskával, amit alig lehetett kiirtani. Kérésre a tanácstól küldött poloskairtók végeztek tisztítást a lakásban. A vegyszert, amivel a lakásokat befűjták, párizsi zöldnek hívták, azonban ez sem bizonyult hatásos fegyvernek a poloskákkal szemben, mert ha a lakásban sikerült is kiirtani, a probléma maradt, mert a poloskák a villanykapcsolókba és dugaljakra is beleköltöztek. *„Abban az időben, ahogy szokták mondani, Balánbányán akinek nem volt poloskája, le volt nézve.” (B. E., férfi, 74 éves).* Hasonlóan rossz hírük volt azoknak a barakkoknak is, amelyeket a város mostani végén építettek. Miután várossá nyilvánították a települést, már nem

14 2779/1963. várostervezési projekt. A barakkok életkörülményei a projekt szerint is nagyon rosszak voltak, a munkások közül sokan ágy hiányában priccsen aludtak.

fa-, hanem cseréppel fedett téglabarakkok voltak ott, összesen tizen-négy. Alaprajzuk a legénységi blokkokéhoz volt hasonló, középen folyosó, kétoldalt lakások, a barakk végén pedig közösen használt WC-k. Az ágyak száma egy-egy szobában itt is változó volt, 2 és 10 között, és a főzést mindenki a saját lakrészében oldotta meg. 1969-ben még álltak ezek a barakkok, egy adatközlőm így írja le, amikor először érkezett Balánbányára: „*Csak azt láttam, hogy amikor Gy. bácsi elhozott engemet ide először Balánra, itt ezen az úton jött fel az autóbusz s ezeken, ahol jelenleg ezek a blokkok állnak, itten barakkok voltak. Tehát alacsony kicsi barakkok, nagy sár előtte, disznó, tyúk, minden, rengeteg ruhaszárítórót kikötve, a ruhákat vitte a szél, nekem az olyan feltűnő volt.*” (O. [J.] J., nő, 74 éves). Az ide beköltözőknek az ágyneműt is az üzem biztosította, pokrócot és lepedőt. Ezeknek a téglabarakkoknak a felét 1973-ra már lebontották, helyükre tömbházakat építettek. A város legszélén lévőket pedig disznóóllá alakították, ahol az üzem disznóit tartották. Ezeknek a lebontásakor is kerültek elő poloskák, de még tetvek is. „*Azt tudom, hogy anyósom mondta, hogy annyi volt a poloska, füstölték ki rendesen a bakancsot, s paprikát bé, s párizsi zöldet, s mindent ott szedtek...*” (O. [J.] J., nő, 74 éves). Emiatt nevezte a népnyelv az ebben a lakónegyedben felépült kereskedelmi egység kocsmáját, *Trei pãduchi*-nak (Fordítása: *Három tetű*).

A tömbházak voltak a következő új lakóépületek, amik nemcsak Balánbánya addigi arculatát változtatták meg, de teljesen más lakáskultúrát, életmódot tettek lehetővé az addig falusias településen. A 20. század közepéig a tősgyökeres, itt megtelepedett családok gyermekeinek, amikor házasodó korba léptek, új házat építettek a család valamelyik telkére, és az üzemi munka mellett folytathatták a gazdálkodó életmódot (ami leginkább állattartásból állt, mert a környéken inkább kaszálók voltak, gabonatermesztésre alkalmas területek kevésbé). A hosszabb-rövidebb ideig itt tartózkodó tisztviselők, mérnökök, egyedülálló legényemberek vagy családos bányászok pedig üzemi lakásokban vagy házbérben laktak. Ez teljesen megváltozott, főként az 1950-es évek végétől. A második ötéves terv utolsó két évében, 1959–60-ban négy 24 lakrészes, fafűtéses tömbházat kezdtek építeni a főútvonal mellett. Az addigi „cégi” épületekkel ellentétben ezeknek több emeletük volt, s bár a lakásokat még fával kellett fűteni, de minden

lakrésznek külön fürdőszobája és konyhája volt. Ez az első négy blokk, ami a városiasodás elindulását jelentette. 1961–1965 között még 1020 lakrész épült a Magyar Autonóm Tartomány Tanácsa Városrendezési, építkezési és projekttervezési igazgatóságának a tervezete alapján, amelyek a Balánbányai Bányüzem számára készültek. A lakások fűtését, akárcsak az első négy tömbházban, még kályhával oldották meg, a fa tárolásához szükséges „fás boxákat” pedig a tömbház mögé húzták fel. A fás tüzelésű tömbházak után már a „kazánházak” (centrala termică) fűtési rendszerébe bekötött lakások épültek. Ezek közül a legénységi blokkok (locuințe nefamiliști) voltak az elsők a sorban, amelyek egyetemi kollégiumok típusterveire készültek, és ahogy elnevezésük is jelzi, az egyedülálló munkások számára épültek. Ezeknek minden szintjén közös WC, közös mosdó, fürdő, konyha volt, és klubhelyiségeket is berendeztek. Az itt lakó legényemberek szennyesét a kazánházzal egy épületben berendezett mosodában mosták, a takarítást pedig az üzem takarítónói végezték. Így beszélt egy adatközlőm a legénységi lakások takarításáról: *„Úgy kellett takarítsunk, hogy Berci [a főnök] jött, s így a szekrény tetején végighúzta a kezét, érted-e. S az ágyat elhúzta, hogy ott por nem... A legénységibe, ott a parkett olyan fényes kellett legyen, mint a tükör. S olyan tisztaság (...), de azt petroszinnal súroltuk fel, azt a parkétot, s pasztáztunk. S rendesen kellett fényesítsük, keféljük.”* (B. B., nő, 75 éves).

1963-ra 9 tömbházat sikerült a vállalatnak felhúznia, amelyekben 605 fő, 192 család lakott 174 lakásban. Ahogy a számok is mutatják, magasabb volt a családok száma, mint a lakások száma, mert Balánbányának mint kiépülő ipari városnak mindig is problémát jelentett a nagy munkáslétszám, azon belül is a családos munkások elszállásolása, így a tömbházlakásokban gyakran egy lakásba több családot is beköltöztettek. Ezek a családok megoldást az együttélésre így is találtak. A fürdőt és a konyhát közösen használták, előfordult, hogy a konyhát és a kishálószobát egy család sajátította ki, míg a másik család a főzést rezsón oldotta meg. Ez a helyzet azonban csak átmeneti volt, amíg meg nem épült egy új tömbház, vagy ki nem ürült egy lakás, ahova elköltözhetett az egyik család.

Az 1960-as évek második felében a legénységi tömbházak után megindult a mostani központi városrész építése a családosok számára.

Megépültek az első négyemeletes, három lépcsőházas blokkok 2-3 szobás lakásokkal, amelyeknek fűtését már a kazánház biztosította. Mindegyik lépcsőházat mosodával szerelték fel az első emeleten, és szárítóhelyiségekkel a lépcsőfordulókban. Ezek a helyek a saját mosógépek megjelenésével elvesztették eredeti funkciójukat, és egy-egy család sajátította ki őket raktárhelyiségnek. A hat, családosok számára épített tömbházzal párhuzamosan építettek még egy legénységi tömbházat, más néven „garzont”, a legényemberek vagy kiscsaládok számára. Ezek olyan egyszobás lakások voltak, a legénységi blokkok lakásaitól eltérően, amelyekhez már előszoba, fürdő, konyha és balkon is tartozott.

A lakásszerzés az első tömbházakban az üzemen keresztül, feliratkozással történt. A fiatal házások, vagy bárki, aki az üzem dolgozója volt, és szeretett volna lakást kapni, az üzem igazgatóságán adott le igénylést, így a következő, újonnan épült blokkban lakást kaphattak. A balánbányai 1950-es, 1960-as évek fiatal generációinak, akik akkor voltak huszonévesek, a családalapítás előtt már lehetőségük volt választani. Sokakat leginkább az vonzott a tömbházlakási életmódban, hogy volt „benti vécé” és be volt vezetve a víz, az áram, illetve a kazánházak által fűtött tömbházakban a fűtés. *„Szívesen költöztünk, mert ugye, a házban nem volt WC, nem volt központi fűtés, nem volt semmi, de itt volt. S a fiataloknak ez volt a vonzó, hogy ide költözzenek, mert ugye, minden kondíció megvolt.”* (P. V., férfi, 74 éves). Bár a lakásigénylőskor nem lehetett választani, hogy ki hol szeretne lakni, azért ha a lehetőségek engedték és volt befolyásos ismerős, igyekeztek bizonyos szempontoknak megfelelő lakást igényelni. A választás fő szempontjai a következők voltak: napos oldalon legyen, első vagy második emeleten. Az első és második emeleti lakásokat azért preferálták, mert alulról is, fentről is fűtöttek voltak, mert alattuk és felettük is laktak, de mégsem laktak túlságosan magasán, hogy sokat kelljen lépcsőzni. Amikor azonban az üzem kiutalta a megfelelőt, sokszor megtörtént, hogy bár megígérték a jó fekvésű lakást, azt vagy egy, a társadalmi ranglétrán fentebb lévő, vagy egy román nemzetiségű munkás kapta meg. *„Hát én az első vagy második emeletet szerettem volna, csak az volt a probléma, hogy említettem, hogy nagyon nagy hiány volt szakemberben, s az ilyen vezető káderekben. S akkor Brádról hoztak vagy 10 bányamestert*

családostól, s ezekbe, ebbe a blokkba rakták be őket. S azok kapták a legjobb apartamenteket, első meg második emelet, meg minden. Aztán így sikerült, hogy ezt az apartamentet [a harmadikon] megkapjam én.” (P. V., férfi, 74 éves).

A várossá nyilvánítás (1967) után, amikor már a lakosság szám 4633 fő volt, az üzem fejlesztéseivel és kitermelésének növelésével kalkulálva kezdték el egy új lakónegyed, a III. zóna tervezését. A település akkori területét, ami 89,75 hektár volt, 104,80 hektárra növelték, hogy az új lakónegyedet felépíthessék. A lakásépítkezés ebben a zónában újabb kivitelezési módot kapott, olyanformán, hogy a földszintre eleve kereskedelmi egységeket terveztek. 1232 lakás felépítését irányozták elő négy kategóriában: I. kategóriásnak 192 lakást, II. kategóriásnak 320 lakást, III. kategóriásnak 360 lakást, IV. kategóriásnak 360 lakást.¹⁵ Ennek következtében, hogy már nem csak „vagontípusú”¹⁶, két-háromszobás lakásokból álló tömbházakat húztak fel, új preferenciák jelentek meg a lakásválasztás területén: a terasz léte, illetve a szobák száma és a lakás felosztása. A terasz kérdése akkor vált fontossá, amikor olyan új tömbházak is épültek, amelyekhez nem tartozott terasz. Az egyik igen praktikus indok az volt, amiért az egyének ragaszkodtak a balkonos lakáshoz, hogy a teraszon lehetett teregetni. Akiknek viszont nem volt teraszuk, azok vagy a tömbház elé szerelt szárítókön szárították a mosott ruhát, vagy a lakás ablakába szereltek fel két vasat, ami közé drótot tudtak kihúzni, és ott teregettek: ez eléggé kicsi szárító felület volt. A másik szempont sokkal inkább a komfortérzetről és kényelemről szólt, hogy legyen hová kiülni, ha jó idő van, és legyen hová tenni a virágokat. Az volt a benyomásom, hogy a teraszhoz azért ragaszkodtak a tömbházlakásban lakók, mert azt a funkciót tölti be, mint a kert (előkert) a magánházak esetében. Olyan tér, ami még az egyén tulajdona, de nem annyira személyes és zárt, mint ami az ablakon belül van. A terasz teremti meg az átmeneti teret a kinn és a benn között, és ugyanolyan reprezentációs szerepet kap,

---

15 A lakások komfort szerinti besorolása 1977 után következett be. Az első- és másodosztályú lakások mellett harmadosztályú és negyedosztályú lakások is megjelentek. Ez utóbbiak nem rendelkeztek kamrával, erkéllyel, megfelelő konyhával és fürdőszobával. (Demeter Cs. 2014. 93.)

16 A „vagontípusú” kifejezést adatközlőim az egybenyíló szobákra használták, ahol az egyik szobába csak a másikon áthaladva lehetett bejutni.

főleg ha az útra néz, mint a házak előkertjei, főként tavasszal és nyáron a virágzó, különböző fajtájú és színű cserepes virágokkal. A terasz harmadik funkciója, ami szintén fontos és praktikus szempont volt, hogy beépítve kitűnő raktárhelynek bizonyult, illetve még szigetelt is télen, ha beépítették üveggel, ami gyorsan elterjedt megoldássá vált a városban.

Szintén az 1970-es és 1980-as években, az új tömbházak megjelenésével vált szemponttá a szobák száma, és azok elrendezése a többi helyiséghez képest. Addig a legtöbb lakás kétszobás volt, és vagon típusú, vagyis nem volt külön bejárata a szobáknak. A háromszobás lakások már egy fokkal jobbak voltak, mert ott az egyik szoba külön nyílt az előszobából. Ehhez képest az 1968 után épített lakások két-, három- vagy akár négyszobásak is voltak, mindegyik külön bejárattal, és a szobák között is volt átjáró ajtó, ami növelte az érdeklődést az ilyen tömbházak lakásai iránt.

Nemcsak a lakások között voltak különbségek, hanem a tömbházak között is. Az első, amit kiemelten megkülönböztettek, az úgynevezett A6-os volt, ami a második tömbházépítési hullámban készült, még a várossá nyilvánítás előtt. Ezt nevezték „úri blokknak”, mert az üzem vezető állású emberei laktak itt. Az ezzel egyidőben épült D3-as blokkot pedig az „élbányászok blokkjának” tartották. Az 1970-es évek elején a város alsó felében is építettek a tisztviselők számára egy tömbházat, azonban ekkor az üzem elitje elhagyta Balánbányát, és beköltözött Csíkszeredába az úgynevezett „pengeblokkba”. A korábban a bányatelepülésen lakó vezetőség túlnyomó része tehát elhagyta Balánbányát, és ebbe a tömbházba költözött. Ezzel a város elvesztette humán erőforrásának jelentős részét. Az üzem irányítói számára Balánbánya ezek után csupán munkahelyszín volt, naponta ingáztak Csíkszeredából.¹⁷

A lakásigénylés után, ha valaki megkapott egy lakást, az üzem alá tartozó lakáshivatal kötötte meg a szerződést az új lakókkal, így a bérleti díjat is a fizetésből vonták le (akik nem a vállalatnál dolgoztak, azoknak postán küldték el a bérleti díjról szóló dokumentumot, amit a lakáshivatalnál kellett befizetni). Családosoknak a lakásszerzés feltétele volt, hogy polgárilag össze legyenek házasodva. Minden új

lakásnak nyitottak egy adatlapot, amire felírták, hogy ki a bérlője, és kik laknak benne, névvel, születési évvel, foglalkozást is feltüntetve, mert eszerint számították ki az egy családra eső víz, fűtés és a szemétdíj összegét.¹⁸ Gyakran volt probléma abból, ha új gyerek született, mert nem jelentették be a családok, éppen azért, hogy ne növekedjen a lakás költsége. Emiatt a lakáshivataltól sokszor jártak a családokhoz, ellenőrizve a lakásokban lakók számát, illetve a központi fűtéses lakásokban a meleg víz és fűtés hőfokát, mert sok panasz érkezett, hogy a tömbházak felső emeleteire, a harmadik és negyedik emeleti lakásokba nem jutott fel a meleg víz. Ez főként az 1980-as években jelentett nagy problémát, amikor az általános szabályozások miatt naponta csak 1-2 órán át volt meleg víz, ami oda vezetett, hogy sokan a fűtőtestből engedték ki a meleg vizet. Ennek ellenőrzése is a lakáshivatal feladata volt, és az, hogy felszólítsa azokat a családokat, akik szabálytalanul csapot szereltek a fűtőtestekre, hogy szereljék le. Máskor, központilag kirendelt szerelők jöttek, akik ezt megtették. A víz kiengedése a fűtőtestekből azért jelentett problémát, mert a hőközpontban a központi fűtést működtető rendszerből rohamosan fogyott a víz, és ez akadályozta a működését.

Minden tömbháznak volt lépcsőház-felelőse is. Ő köteles volt egy nyilvántartó füzetbe bevezetni a lépcsőház lakóit lakásokra lebontva, amit a rendőrség időközönként ellenőrzött. Ez a nyilvántartás tartalmazta a nevet, a születési dátumot és a foglalkozást, és ha kiköltöztek a lakásból, akkor az új tartózkodási helyet is. Ezekből a nyilvántartó füzetekből is látszik, hogy az első és második emeleti lakásokat, amik preferáltabbaknak számítottak, román családok lakták, míg a földszinti, harmadik és negyedik emeleti lakásokat többnyire magyarok.

1980-ig tartozott a lakáshivatal az üzemhez, aztán különvált és az IGO (Intreprindere Gospodăriei Comunală Locală) nevet vette fel. A vállalat azonban megtartotta a jogot, hogy egyedül rendelkezzen a lakások felett. Azután csak a legénységi blokkok tartoztak az üzemhez, a családokról a lakáshivatal gondoskodott. 1980-ig a lépcsőházban mindenki a saját szintjét takarította, amit saját részének gondolt.

---

18 Egykor a lakáshivatalnál dolgozó adatközlőm szerint az itt feltüntetett adatok azért voltak nagyon fontosak, mert népszámláláskor vagy választáskor pontos adatokkal szolgáltak a település lakosságáról.

A lakáshivatal különválása után az IGO gondoskodott a lépcsőházak tisztán tartásáról, hozzájuk tartozott a lépcsőházakat és utcákat takarító személyzet is. A lépcsőházak takarítói 10 lépcsőházat takarítottak mindennap, és egy héten kétszer klórral mosták fel az IGO-tól kapott eszközökkel.

Akár tősgyökeres balánbányai családból származtak az új lakók, akár az ország valamely falujából érkeztek, a tömbházban való lakás teljesen új létforma kialakítását igényelte. Az új, üres lakásban a többség a semmiből teremtett otthont, mert nem hozták be azokat a tárgyakat, amik a falusi környezetben vették őket körül. Tulajdonképpen mindenki magának alakította ki ezt az új életformát, mert nem volt meg a generációról generációra hagyományozódó tudás, hogyan kell tömbházlakásban lakni. Ki-ki alkalmazkodott, megőrizve bizonyos dolgokat a falusias létformából, ugyanakkor a divatot is követve, amit a folyóiratokból, újságokból, majd később a televízióból ismert meg, vagy a máshonnan ideköltöző lakosoktól. A lakberendezési divatot nagyban befolyásolta az is, hogy milyen áruk érkeztek a balánbányai vagy a környéki üzletekbe. Az 1950-es, 1960-as években legközelebb Csík-szentdomokosról lehetett bútort vásárolni. Egy házban volt a bútortüzet irodája, és a faluban, a házak csűrjeiben volt a lerakat. Később nyílt meg, csak az 1970-es években a balánbányai bútortlerakat, ahonnan már könnyebb volt megvenni a bútorsort, azonban így is voltak olyanok, akik Csíkseredében vásároltak, vagy Remetére, a gyárba is hajlandóak voltak elmenni, és onnan hozatni haza azt a bútort, amire igazán vágytak, hogy más legyen, mint amit a városban lehet kapni, hogy egyedi legyen. *„S akkor én is elindultam, Domokos, Karcfalva, (...) Egy reggel elindultam, Domokoson leszálltam, ott nem volt semmi olyan bútor (...), s akkor mondta a hölgy, hogy menjek le Karcfalvára (...), ott se volt bútor. Mondta ott is a hölgy, hogy menjek le Csicsóba, mert Csicsóban biztos, hogy kapok, (...) ott se volt. (...) Mondta a hölgy, férj és feleség voltak az irodában, hogy ők várnak árut, de a gyár még nem gyártotta le, s hogy honnan vagyok, s hogy kerültem Balánbányára, s kisült, hogy ők is Kovászna megyeiek, s azt mondja a férfi, hogyha már földim, kiszolgálom. Van a gyárban ismerősöm, holnap reggel tessék jönni. (...) Az volt a vágyam, az biztos, hogy szép bútor legyen. Na, bementünk oda, s ezt a férfit mindenki ismerte, s mondta a férfi, hogy én vele vagyok, s mondta, hogy na kéne egy*

szép kombinált szobabútor. (...) Hátravittek a raktárba, hát csodálatosan szép volt az a bútor, a vitrin is, ugye, a rekaminak bordó huzatja volt, s a székeknek is. (...) S akkor ez az üzletvezető súgta nekem, hogy úgy szokták, hogy vesznek egy liter likőrt, s még valamit.” (B. [K.] I., nő, 77 éves)

Ez a történet véleményem szerint sok mindenre rávilágít. Egyértelműen kitűnik belőle, hogy mennyire fontos volt az egyén számára az egyedi bútor beszerzése. Ragaszkodott hozzá, hogy minden olyan darab meglegyen, amit elképzelt, s nem elégedett meg azzal, ami adott volt. Ennél azonban többet is elárul ez a történet. Például azt, milyen sokat jelentett az ismeretség abban az időben: ennek révén valami szebbhez, jobbhoz juthatott, akinek „jók” voltak a kapcsolatai. A kapcsolatai révén juthatott az ember jobb lakáshoz, több húshoz, elsőnek értesülhetett arról, ha hiánytermék, például butélia (gázpalack) vagy újdonság érkezett az üzletbe. S mindez olyan időszakban történt, amikor mindent szigorúan fejadagra mértek, semmiből nem volt elég, és közelharcot kellett vívni, ha az ember valamihez hozzá szeretett volna jutni. Felértékelődtek az emberi kapcsolatok, mindenkinek érdeke volt, hogy ápolja a kapcsolatait, és igyekezzen jóban lenni, akivel csak lehet és érdemes, „kéz kezét mos” alapon, mert soha nem tudhatták, hogy kinek a segítségére lesz szükségük. Az interjúból az is kiviláglik, hogy egy kis „ajándékkal”, „plusz juttatással” mindent el lehetett rendezni. B. (K.) I. -nek még autót is „szereltek”, hogy legyen mivel elszállítani Remetéről a bútort Balánbányára. A „szerelni” volt a másik kulcsszó, ennek a korszaknak a jellegzetes fogalma. Ez az ige valószínűleg a „szerezni” igéből származik, és annak leírására használták, amikor a szabályokat megkerülve, vagy nem egészen becsületes módon jutottak hozzá valamihez, például tüzelőanyaghoz, vagy sztaniolpapírhoz a munkahelyről, hogy legyen mibe a szaloncukrot csomagolni.

A részletfizetés tette lehetővé nagyon sok friss házasnak, hogy a lakását berendezhesse. Ez a következőképpen történt: a vásárlók leadták adataikat a kereskedelmi egységben, ahol vásároltak, s onnan a részletfizetés papírját elküldték a bányavállalat fizetési osztályára, ahol minden hónapban levonták az alkalmazott fizetéséből az adott hónap részletét. Egyik adatközlőm elmondta, milyen lényeges is volt,

hogyan volt kapcsolata a könyvelőségen, mert ők még nem voltak összeházasodva és egy fizetésből nem vonhattak volna le akkora összeget, mint amit ő vállalt, amikor a bútort vásárolták a lakásba. A bútorrészlet kifizetése után az elektromossággal működő eszközöket vásárolták meg az emberek. A legtöbb háztartásba rádiót az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején vettek. Az 1960-as években már Balánbányán is lehetett mosógépet vásárolni, ezért az volt a következő. *„Akinek volt mosógépe, huhh, az császár volt.”* (B. [K.] É., nő, 68 éves) Addig az asszonyok a fürdőkádat használták a mosás lebonyolítására, ami a mosógép megjelenése után is használatban maradt, mert az öblítést ott végezték. A hűtőt vagy a konyhabútorral együtt, vagy később, még a mosógép megvásárlása után vették meg, ami azért nem volt annyira sürgős egyik adatközlőm szerint, mert mindent fejadagra kaptak, és nem volt, ami megromoljon. A húsokat például disznóvágáskor még az 1980-as években is úgy tartósították és tárolták, ahogy a szülőktől tanulták: zsírba eltéve a lesütött húsokat, kolbászokat. A televízió az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején luxuscikként jelent meg. Először csak egy-két családnak volt, azután lassan minden háztartás részévé vált, és vele egy új bútordarab is: a tévés szekrény, a nappali szekrénysorában. A televízióvásárlás kapcsán voltak az adatközlőimnek a legelevenebb emlékei, feltehetőleg azért, mert míg a többi, eddig említett elektronikai eszköz a porszívóval együtt az életet és a házimunkát megkönnyítő háztartási gépnek számított, addig a tévé egy új szabadidős tevékenységet, új hírközlési formát, és presztízszt is jelentett, főleg, mert az első időkben nehezen lehetett hozzájutni. Itt is számított, hogy „ki ül közel a tűzhöz”, és ugyanúgy, a vezetékes telefonok beköttetésekor is. Először csak az üzemnél vezetői pozíciót betöltőknél, vagy a nagyobb üzemi egységért, nagyobb csapategységért felelős vezetőknél kötötték be, aztán lassan egyre többeknek lett vezetékes telefonja. Egykor a telefontközpontban dolgozó adatközlőm elmondása szerint 1976-ban 160 telefonelőfizető volt Balánbányán, 1989-re már 300.

De nemcsak a tömbházlakásokban jelentek meg az új bútorok és elektronikai eszközök. A családi házakban lakók is átvették az adott kor lakberendezési szokásait. Ez azoknál következett be hamarabb, akiknek elvették a házáat a település átépítésekor, és úgy döntöttek,

hogy nem hajlandóak tömbházba költözni. Újonnan felépített házukat azonban már igyekeztek olyan komforttal ellátni, ami egy tömbházi lakásban is adott volt: a terv részévé vált például a fürdőszoba, ez jelentette a legnagyobb változást. Akiknek nem vették el a házát, amint lehetősége volt, az is kibővítette azt egy új térrel, ahol a fürdőszoba és a „benti WC” kapott helyet. Ezt megkönnyítette, hogy a város házait is rákötötték a tömbházlakások szennyvíz- és ivóvízhálózatára, aki pedig nem szeretett volna élni ezzel a lehetőséggel, akkoriban már magánúton, vízpumpával is meg tudta oldani, hogy saját ivóvízrendszere legyen.

Az otthon érzését azonban nem csak a bútorok teremtik meg. A bútorok, az elektronikai eszközök tulajdonképpen csak a lehetőséget adják, hogy egy lakás otthonná válhasson. A vitrinekben helyet kaptak a kézzel készített „poenklász terítők”¹⁹, az esküvői és névnapi ajándékként kapott teás-, kávéscsészék, porcelán étkezészetek, a bordó- és fehérkristálypohár-készletek, az üzemből „szerelt” ásványok, a szekrények tetején pedig az ajándék borok, vázák, székelly ruhás babák, az ágyon és foteleken pedig még a nászajándékba kapott cserge vagy a szőtt ágysterítők, varrottas díszítésű párnákkal.

EGYMÁS MELLETT ÉLÉS

Nem csak a település arculata változott meg a barakkok, tömbházak megjelenésével. Az üzem és a város fejlődésének eredményeként a település lakosság száma is nőtt.

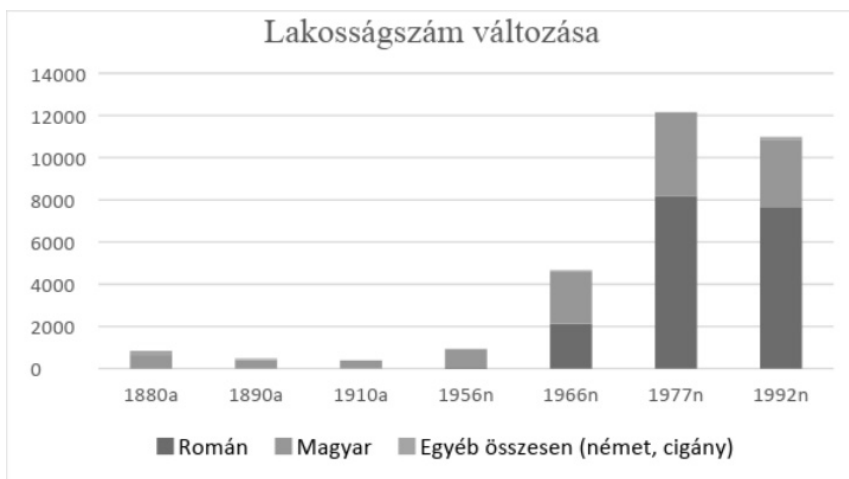
A következő diagramon²⁰ 1880-tól 1992-ig látható a népességszám alakulása a népszámlálási években felmért adatok alapján. Jól érzékelhető az a demográfiai robbanás, ami a településen a 20. század második felében az iparosítás következménye volt.

1956-ig Csíkszentdomokos részeként a település összlakossága 1000 fő alatt mozgott, nemzetiségileg pedig többnyire magyar volt. A 921 fős lakosságból 40 fő vallotta magát románnak. 1966-ra ötszörösére

---

19 A poantlasz, másképp zsinórhorgolás, zsinórcsipke (amit külföldön gyakran Romanian Point Lace névvel illetnek) egy vegyes csipke változat, melynek anyagra rajzolt mintáját horgolt zsinórral képezik az oldalán levő hurkokkal rögzítve, és varrott csipkével díszítik a zsinórok közötti teret.

20 A diagram Varga E. Árpád adataiból és a népszámlálási adatokból készült.

emelkedett a lakosság száma. Ekkor a 4646 főből 2493 fő vallotta magát magyarnak, a többi pedig román nemzetiségűnek. A népességnövekedést 1966-ban a román lakosság számbeli növekedése okozta, amely a korábbi adathoz viszonyítva ötvenháromszoros növekedést mutatott. Ebben az évben a bejegyzett adatok alapján, bár hirtelen nagyon megemelkedett a lakosság száma, a nemzetiség szerinti eloszlás még arányos. A lakosság száma 1977-re robbanásszerűen 12 161 főre emelkedett, ez pedig sok tényező együttes hatásának volt köszönhető. Az egyik ilyen tényező a rendszer gazdaságpolitikája volt, amely az ipar mellett kötelezte el magát,²¹ és aminek következtében a Balánbányai Bányavállalatnál is új beruházások voltak, ami a munkáslétszám növelését is maga után vonzotta.²² A románság számának a gyarapodását az 1972 után kibontakozó homogenizáló politika magyarázza, amelynek eszköze az volt, hogy a magyar többségű településekre román családokat telepítettek be. A balánbányai lakosság számbeli növekedését is betelepülés útján érték el, főleg Bákó, Neamț, Vaslui, Iași, Vrancea és Maros megyékből, román nemzetiségű lakta területekről.²³

21 R. Brubaker – Feischmidt M. – J. Fox – L. Grancea 2011. 116.

22 Orbán L. 2011. 60.

23 Orbán L. 2011.63.

A román lakosság számának növekedése új élethelyzeteket generált. Mindenhol szembesülni kellett főként a nyelvi különbségek okozta nehézségekkel: a munkahelyen, szórakozóhelyen, a lépcsőházon belül és az iskolában. A magyar és román feleknek egymás mellett éleési stratégiákat kellett kialakítaniuk.

Tösgyökeres adatközlőim, akiktől azt kérdeztem, hogyan volt jelen a román nemzetiség a településen az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején, egyértelműen azt válaszolták, hogy egy-két román család volt csak a településen, akiknek a jelenléte alig volt észrevehető. A románság elenyésző voltát jelzi az is, hogy nem voltak külön román osztályok a településen, még a négyosztályos első iskola épületében sem, a román gyerekek a magyar osztályokba jártak. A tanítónő sem tudott jól románul, adatközlőim szerint csak néhány fogalmat tudott megtanítani: *„Amikor én megkezdtem az első osztályt [1964-ben], itt egy román nem volt az iskolában. (...) Akkor a tanyitónénink (...) elvállalta, hogy egy-egy román órát megtart így az iskolába’, érted-e. Na de úgy, ő is csak úgy tudott románul, hogy a szavakat. Érted. Megtanyította, hogy ez »zahăr«, »orez«²⁴, s nem tudom mi, de ilyen összekötvé, érted, hogy valamit, ő se tudta. (...) Volt egyetlen román, de már voltunk negyedikesek. [Kérdező: S akkor ő tudott magyarul?] Dehogyan tudott. Járt velünk iskolába, s amikor kimondottan magyar óránk volt, érted, hogy magyar irodalom, nyelvtan, akkor ő kimehetett az óráról.”* (B. [B.] J., nő, 61 éves). Feltehetőleg ekkor indult el az üzemnek az a programja, amikor autóbusszokkal járták a falvakat, és toborozták a munkásokat, munkahelyet, jó fizetést és lakást ígérve. Ezzel magyarázható, hogy 1966-ra nemcsak a magyar lakosság száma nőtt meg, hanem a 4646 fős lakosságból már 2124 román nemzetiségű volt. Adatközlőimnél is ekkor jelennek meg gyakrabban a románokról szóló történetek. A legtöbb adatközlőm ebben az 1956-tól 1966-ig tartó időszakban élte fiatalkorát. A nők és a férfiak kicsit másképpen látták a dolgokat. A nők általában sokkal békésebben írják le a románok „elszaporodását”, míg a férfiak a kocsmái, utcai verekedések visszaidézésével reagáltak arra a kérdésre, hogy hogyan tapasztalták a románok beáramlását a településre. *„Voltak azért itt cirkuszok, amikor kezdtek jönni a román testvérek Balánra. Két jó banda volt, egy*

24 Fordítás: „zahăr” = cukor, „orez” = rizs

csángó banda, s egy a miénk, a mi közösségünkéből. Volt egy úgynevezett román illető (...), ide jött Balánra dolgozni, úgy hívták, hogy »60 magyaros«. Ő azzal verte a mejjit örökké, hogy ő hatvan magyart vert meg, aztán itt megkapta a 60 magyart tőlünk úgy, hogy el is húzta a csíkot. Voltak ilyen összetűzések. Rengeteg verekedés volt a '60-as évek közepétől, amikor kezdtek jönni a románok. (...) Az volt a konfliktushelyzet, hogy mit keresnek itt köztünk. Ez volt egy ilyen nyakasszékelyvér-típus, hogy az embert arra készítette, hogy az ember valamilyen formán mutassa ki, hogy ki vagyok én.» (P. V., férfi, 74 éves). Egy verekedős román társaság el is híresült, ők sokat részegeskedtek és verekedtek, „Titusz bandájaként” emlegették őket.

Adatközlőim a lakosság számának növekedéséről, beköltöztetésről beszélve sokszor negatívan nyilatkoztak, mondván, hogy milyen „civilizálatlan népek” érkeztek Balánbányára. Visszatérő történetek, hogy a beköltözők a káposztát a fürdőkádban savanyították, vagy a húst oda sózták le; a tyúk az angol vécén volt megültetve, ott kotolt; nem tudták, hogy miért folyik víz a falból; a parkettát elégették; vagy az egyik szobát nyúl- és disznóartásra használták. Feltűnt a magyar adatközlőkkel készített interjúk során, hogy ezek a történetek főként a román lakosságról szólnak. Ez is jelzi, hogy a személyes kapcsolatokon kívül, amelyek gyakran nem csak kollegiálisak, de barátiak is voltak, a románokról alkotott kép általánosan mégis az volt, hogy civilizálatlanok. Ilyenfajta értékítélet egy román női adatközlőmben is megfogalmazódott, azonban ő a Moldvából jött románokra vonatkozóan hozta fel ezeket a példákat.

1977-re a 12 161 fős öszlakosságból 8190 fő román volt, míg csak 3949 magyar. Az iskolákban is nőtt az egy évfolyamon tanulók létszáma és az 1960-as évek végétől már az 1-es és 2-es számú Általános Iskolában is párhuzamos román és magyar anyanyelvű osztályok működtek, így egymás mellett szocializálódva nőtt fel magyar és román gyerek. 1962-től külön összevont osztályt indítottak a román nemzetiségű gyerekeknek. Ebben 3 elsős, 2 másodikos, 3 negyedikes gyerek volt bejegyezve. Egy évre rá 12 elsős, 6 másodikos, 6 harmadikos, 6 negyedikes volt a román osztályban, 1964-ben pedig már 82 gyerek volt a két összevont osztályban (I-III, II-IV), ez is mutatja a román lakosság számának rohamos növekedését a településen. 1965-től van

nak már párhuzamosan minden évfolyamban román és magyar osztályok is, kivéve a VIII. osztályt, mert az még vegyes, a 29 diákból 13 román.²⁵

Az 1-es iskolában az 1970-es években négy osztály volt egy évfolyamon, abból kettő magyar, kettő román, a 2-es iskolában általában hat osztály volt egy évfolyamon, abból a hatból egy vagy kettő volt magyar, a tanítás pedig délelőtt és délután is folyt. Ebből is látszik, hogy milyen magas volt a román lakosság száma.

A bánya fejlődése és a városiasodás együtt járt a növekvő népességszámmal, ezért a vezetőség egy bányászati iskolakomplexum létrehozását határozta el, amelynek az volt a célja, hogy a város területéről, illetve a város vonzáskörzetéből fiatalokat képezzenek ki alapfokú szakmai és középfokú bányai ismeretekből, saját szakembergárda kinevelése céljából. A balánbányai iskola elindulása 1969-ben egybeesett a kötelező tízosztályos tanterv bevezetésével, amely előírta, hogy az általános műveltséget jelentő tantárgyakon kívül műszaki tantárgyakat is tanuljanak a diákok, mint például technológiát, műszaki rajzot, könyvvitelt.²⁶ Így nem négyéves képesítésben részesült az, aki kilencedikben Balánbányára felvételizett, hanem kétévesben. A XI. osztályba ismét felvételizni kellett Balánbányán is, ahogy az ország több iskolájában, ami megint jó lehetőséget biztosított a magyar nyelvű középfokú oktatás visszaszorítására, mivel több helyen megszüntették a magyar tannyelvű XI–XII. osztályokat.²⁷ A kilencedik és a tizedik osztályok Balánbányán az egyes szakokon többnyire egynyelvűek voltak, de bizonyos évfolyamoknál román–magyar vegyes osztályok indultak. Az oktatás ezekben a vegyes osztályokban úgy folyt, hogy az elméleti tárgyakat mindenki románul tanulhatta, a műszaki tárgyakat pedig az anyanyelvükön.

---

25 Ezen adatokat a balánbányai 1-es Számú Általános Iskola archívumában fellelhető naplókban és regiszterekben találtam kutatásom során. Mivel erre a forrástípusra későn találtam rá, ezért ezen források elemzése későbbi kutatásom célja, ebben a dolgozatban csak a téma szempontjából releváns adatokat közlöm.

26 <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2012/ProMino12-1-06-Demeter.pdf> (Utolsó letöltés: 2018.03.10)

27 http://www.hunsor.se/dosszie/oktataserdelyben44_89kozt.pdf (Utolsó letöltés: 2018.03.10.)

Az 1970-es évek hoztak el a településre még egy változást. 1972-ben Serafim Măciuca ortodox szerzetest kihelyezték Balánbányára, és ő egy fakápolnát építtetett a román nemzetiségű ortodox gyülekezet számára, akik addig a marosfői és vaslábi gyülekezetekhez tartoztak. 1976-ban kezdődött el a templomépítés, ami 1978-ban fejeződött be,²⁸ és 1989-ben szentelték fel. Ez is közrejátszhatott a románság megerősödésében, hiszen a nagy többségben katolikus magyarsághoz²⁹ hasonlóan a román ortodoxoknak is lett saját temploma, amiért még inkább otthonosan érezhették magukat a településen. Addig a keresztelőket, esketéseket lakásokban tartották.

Mindkét nemzetiség tagjai már gyerekkorban megtapasztalták a másságot, és természetes környezetük részévé vált. Már az 1970-es és 1980-as években az udvaron együtt játszott román és magyar gyerek, így a magyar gyerek megtanult románul és a román gyerek egy kicsit magyarul. Általában együtt játszás közben a román nyelvet használták közös nyelvi kódként. A tömbházak gyerekei többnyire együtt játszottak, azonban akik a település „falu”³⁰ részein laktak, azoknak a „falu” egyfajta elhatároló közeg volt a román gyerekektől, ugyanis a családi házakban nem laktak románok, így itt csak magyar gyerekek játszottak együtt. A munkahelyen, a bányában és a felszínen is vegyes munkacsoportok voltak, de a kereskedelem, egészségügyben és a női munkaerőt foglalkoztató helyeken is. Az üzemből dolgozó románságról Barabási könyvéből vannak adataink. Az előhajtásokban dolgozók 59,7%-a román és 40,3%-a magyar volt, a lakatosok, villanyszerelők, szállítómunkások, gépészek esetében az arány a következő: román 44,6% és 55,4% magyar. A fejtésben dolgozó románság aránya volt a legnagyobb: 86,2%. Ez annak tulajdonítható, hogy a távolabbi vidékről érkező dolgozókat elsősorban ez, a föld alatti munka legjobban fizetett

---

28 Bălan, 2015. 112.

29 A református közösségnek csak 1996-ban épült meg a saját temploma, addig magánházakban tartották istentiszteleteiket.

30 A „falu” részek a város falusias részeibe tartoznak, ahol magánházak állnak. A városnak több ilyen része is van, ahol az első – többnyire magyar – telepések házai álltak. A többi román telepések, akik esetleg ezen részekre költöztek, később asszimilálódtak és már magyarként tartják őket számon. A városnak más falusias részei úgy alakultak ki, hogy ide költöztek azon lakosok, akik az 1960-as, '70-es, '80-as években a település központi részeiben laktak, de a tömbházépítések során elvették a telküket és a várost körülvevő, akkor kaszáló területeken kaptak új helyet, ahol új „falu” részei alakultak a településnek.

része érdekelte. Ők még dupla fejadagot is kaptak, amikor jegyrendszer volt.³¹

Nemcsak az iskola és a munkahely, hanem az intézményes kereteken kívüli közösségek is, amelyek egy-egy teadélután, diszkó, mozizás, üzemi szilveszter, nőnap, bálók alkalmával kerültek össze, egyre inkább vegyesek voltak. A rokonsági kapcsolatok terén is kötődtek román–magyar kapcsolatok, komasági és házassági kapcsolatok is.³² Vegyesen vetítettek román és magyar filmeket is, a kulturális programok sem a nemzeti identitás erősítését célozták, sokkal inkább a lokális bányászidentitást és összetartást. Ennek a román–magyar testvéri viszonyoknak a kiépítésében játszott fontos szerepet az 1974-től változó rendszerességgel megjelenő *Bányász-Híradó*, amely a Balánbányai Bányavállalat Pártbizottságának, Szakszervezeti Bizottságának és a Dolgozók Bizottságának volt a kétnyelvű lapja. Az 1974-es év áprilisi számában egy táviratot tettek közzé, amelyet Nicolae Ceușescunak címeztek abból az alkalomból, hogy a Romániai Szocialista Köztársaság elnökévé választották, ebben is hangsúlyozva a vállalat román és magyar munkásai közötti együttműködést: *„Biztosítjuk Önt, hogy a balánbányai munkaközösség – románok és magyarok egyaránt – a munkába testvérekként összeforrvva, élen a kommunistákkal erőnket nem kímélve az öt éves teremben foglalt összes feladatokat maradéktalanul és a legjobb körülmények között idő előtt fogjuk teljesíteni, hozzájárulva ezáltal a szocializmus kiteljesedéséhez drága hazánkban, a szocialista Romániában.”* (*Bányász-Híradó*, 1974. április. 2., I. évf. 7. szám, 3. o.)

Az évek során egyre inkább háttérbe szorult, hogy ki milyen nemzetiségű, nagyrészt a vállalatnak köszönhetően. *„Akkor nem így volt. Akkor barátok voltak románok a magyarokkal. Nem volt ez a nemzeti probléma, látod. És egymást mégis segítették az emberek. Attól függetlenül, jól meg tudtak lenni egymás mellett.”* (G. [K.] É., nő, 49 éves)

Ilyen formában hatott a szocialista urbanizáció és iparosítás Balánbánya lakhatási viszonyaira és nemzetiségi összetételére bányatelepből szocialista mintavárossá válva, és változtatta meg nemcsak a

31 Barabási L. 1996. 168.

32 A vegyes, román–magyar házasságokat alapszakos szakdolgozatomban vizsgáltam: *Etnikailag vegyes házasságok vizsgálata Balánbányán*, 2016.

település, de tágabban a környék lakóinak életét is, jól fizető munkahelyet biztosítva a Csíki- és Gyergyói-medencének az üzembe ingázó munkásai számára.

HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM:

- Barabási László: *Balánbánya története*. Csíkszereda, 1996.
- Brubaker, Rogers - Feischmidt Margit - Fox, Jon - Grancea, Liana: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. Budapest, 2006, L'Harmattan.
- Culiciu, Cristian: Urbanizare și sistematizare urbană în România comunistă. In *Revista Philohistoriss*, Serie nouă, An II, Nr. 3, Iunie, Cluj-Napoca. 2016. Editura Argonaut, 88-106.
- Demeter Csanád: „Városrendezés” Csíkszeredában. In *Korunk*, 2010, 3. évf., 2. sz., 101-108.
- Gidó Attila - Olti Ágoston: A legfontosabb termelőeszközök 1948-as államosítása Csík- és Udvarhely megyékben. In Bárdi Nándor (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az ötvenes években*. Csíkszereda, 2005, Pro-Print Könyvkiadó.
- Enyedi György: Urbanization under Socialism. In Andrusz, Gregoly - Harloe Michael - Szelényi Ivan (eds.): *Cities After Socialism*. 1996, Blackwell Publishers.
- Orbán Loránd: *Balánbánya - múlt és jelen*. I. Fokozati Tudományos és Módszertani dolgozat kézirat. Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Történelem-Filozófia Kar, Tanárképző Intézet, 2011.
- Săgeată, Radu: Structurile urbane de tip socialist - o individualitate geografică? [Socialist-type urban structures-a geographical individuality?]. In *Analele Universităţii din Oradea*, XII, Oradea, 2002, 61-69.
- Szabó Rita: *Etnikailag vegyes házasságok vizsgálata Balánbányán*. Szakdolgozat kézirat, ELTE BTK Néprajzi Intézet, 2016. *Bányatelepből szocialista mintaváros*. Diplomamunka kézirat, ELTE BTK Néprajzi Intézet, 2018.
- Valuch Tibor: *Magyar hétköznapiak - fejezetek a mindennapi élet történetéből a második világháborútól az ezredfordulóig*. Budapest, 2013, Napvilág Kiadó.

INTERNETES FORRÁSOK:

- Demeter Csanád: A romániai magyar beat zene rövid tündöklése és bukása. <http://multikult.transindex.ro/?cikk=13404> (Utolsó letöltés: 2018. 04. 08.)
- A székelyföldi oktatás az 1960-1980-as években. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2012/ProMino12-1-06-Demeter.pdf> (Utolsó letöltés: 2018. 04. 08.)
- Demeter Gyöngyvér: Értelmisségi sorsa a kommunista rendszerben kialakított ipari kisvárosban: Balánbánya tipikus esete. <http://web.adatbank>.

- transindex.ro/pdfdok/web4-5_10_Demeter.pdf (Utolsó letöltés: 2018. 04. 08.)
- Péter László: Elszegényedés és szegregálódás egy ipari kisvárosban. In WEB, 2003/11., 21-28. <http://peter.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=18&p=2271> (Utolsó letöltés: 2018. 04. 08.)
- Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> (Utolsó letöltés: 2018. 04. 03.)
- Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944–1989 között. http://www.hunsor.se/dosszie/oktataserdelyben44_89kozt.pdf (Utolsó letöltés: 2018. 04. 03.)
- http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/sR_TAB_13.xls (Utolsó letöltés: 2018. 04. 03.)

Megindult tájak 2. (akril, karton, 70x100 cm)